

РЕВОЛЮЦІЯ ТА СТАТУС ЖІНКИ: ГЕНДЕРНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Ю. В. Кобець

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380978420018; e-mail: yu.myslyuk@gmail.com*

XX століття увійшло в історію як час революцій, які мали наслідком докорінну трансформацію соціальних відносин. Відбулася і так звана «тиха революція» або «революція жінок», яка призвела до значної їх емансипації. У статті розглянуто зміну гендерних стереотипів під впливом революційних змін протягом 1917 р., періоду формування становлення Незалежності, під час подій Майдану та Революції Гідності.

В дослідженні міститься політологічний аналіз соціально-політичних процесів участі та ролі жінок, що мали місце в Україні та в глобальному масштабі. Авторка підкреслює особливості висвітлення проблеми в залежності від конкретної ідеолого-політичної ситуації, політичного режиму. За допомогою системного та комплексного підходу до розгляду проблеми стало можливим доповнити загальну картину революційних подій, виявити жіночу складову цих періодів в усіх її різноманітних проявах, зробити певний внесок до сфери гендерних досліджень в політичній науці.

Акцентовується увага на боротьбі жінок за зрівняння в правах з чоловіками в економічній, політичній, культурній сферах життя, а також на їх участі у загальнополітичних процесах.

Ключові слова: революція, гендерні відносини, соціальний статус, демократія.

...От вона: Це тип: "кіт у чоботях"? Знаєте малюнки за дитинства: "кіт у чоботях"? Він дуже комічний. Але він теплий і близький, як неньчина рука з синьою жилкою, як прозорий вечір у червінцях осени.

"Кіт у чоботях" – це товариш Жучок. От.

А тепер я питаю: – Відкіля вони вийшли – товариші Жучки? Скільки їх вийшло? Га?А пройшли вони з краю в край нашу запашну червінькову революцію. Пройшли товариші Жучки, "кіт у чоботях".

...Ах, я знаю: це Жовтнева тайна. Відкіля вони вийшли – це Жовтнева тайна.

! ...Сьогодні в степах кінноти не чути, не бачу й "кота в чоботях".!

Відкіля прийшов, туди й зник...Зникли, розійшлись по шляхах, по кварталах, по глухих дорогах республіки.

"Кіт у чоботях" – це муралі революції. І сьогодні, коли голубине небо, коли вітер стиха лоскоче мою скроню, в моїй душі васильковий сум¹.

¹ Подається за виданням: Микола Хвильовий. Кіт у чоботях // Твори. К.: Наукова думка, 1995. 817 с.

Про демократичність держави можна говорити, коли громадяни (незважаючи на стать) беруть активну участь у політичному житті суспільства, володіють високим рівнем політичної культури, усвідомлюють себе активною частиною цілого, тобто громадянського суспільства. У XXI ст. світова спільнота своє головне завдання вбачає у подоланні будь-яких форм нерівності: класової, гендерної, расової, етнічної, політичної, економічної та соціально-культурної.

В історії людства завжди були жінки, які мали лідерські якості, про них відомо в кожній галузі життєдіяльності суспільства: історії, політиці, літературі, науці. Потрапити в історію як особистість, яка заслуговує на повагу і пам'ять, жінці будь-якого часового відрізка, яка увійшла в історію, було надзвичайно важко в суперництві з чоловіками. Приклад тому революціонерка Жанна Д'Арк, яка стала символом французької нації. Завдячуючи першій феміністці Мері Волстоункрафт (Великобританія, XVIII ст.) ми отримали ідею інтелектуальної рівності статей за умови однакового виховання і освіти.

Метою пропонованої статті є виявлення основних тенденцій жіночої участі в політичних революціях різного масштабу, від глобального до національного.

Важливим моментом у забезпеченні участі жінок в політиці є їх активна позиція щодо соціально-політичного середовища. Політична революційність особи може визначатися через відбиття в її свідомості певних умов, виконання яких є важливим, необхідність їх є чітко усвідомленою і задовольнити їх можна шляхом активної діяльності. Соціально-політична активність людини – це результат її свідомості, духовно-моральних якостей, рис, хисту, особливий характер її діяльності, що виявляє ті або інші зміни в матеріальних і духовних умовах її життя. Це означає, що політична революційність має вияв у людському бутті як здатність до свідомих акцій і реакцій, вона характерна для людини як стан чинності (вчинку) і реалізовується на тлі цього стану саме як свідомо діяльна форма самоствердження і самовизначення особистості, соціальної групи, що носить самодіяльний характер в тій або іншій сфері на відміну від звичайної, нормальної (нормативної) [9, с. 242].

Усвідомлення цього виявилось у зростанні дослідницької уваги до ролі жінок у різних сферах суспільного буття, що матеріалізувалося у тисячах наукових публікацій, які побачили світ в багатьох країнах світу.

Протягом останніх півтора десятиріч термін «революція» став часто вживаним у різних контекстах. Мова йтиме про той, що за революцію вважає швидкі фундаментальні соціально-економічні та політичні зміни, здійснювані, як правило, насильницьким шляхом. Соціальна революція як переворот знизу, що змінює правлячу еліту, нездатну керувати суспільством. в результаті створюється нова політична та соціальна структура, нові політичні, економічні та соціальні відносини, формуються нові цінності та моделі поведінки. Тобто революція – це кульмі-

нація розвитку політичних відносин в суспільстві [12, с. 112]. У баченні класичного марксизму (згідно з К. Марксом) політична революція – це справді жорсткої, часто жорстокої боротьби за владу.

На думку А. Колодій існує широке і вузьке бачення поняття «політична революція» [5, с. 136]. В основу широкого загального підходу поставлена народна мобілізація та колективний процес суспільного переоблаштування. При розгляді політичної революції у вузькому значенні, вона вбачається особливим способом розв'язання конфлікту між владою та народом, з виходом за межі закону старого режиму, розривом правової неперервності, з покладанням на легітимність замість легальності період інституційного зламу.

У порівнянні з минулим історія ХХ століття зафіксувала найбільше таких соціальних катаклізмів, коли на арену політичної боротьби вийшли широкі маси, причому значну чисельність становили жінки.

Методологічне та теоретичне забезпечення жіночого руху з кінця ХІХ і протягом усього ХХ століття брав на себе фемінізм [7, с. 50]. Виникнення фемінізму в історії філософії прийнято пов'язувати з відомою книгою Сімони де Бовуар (1908-1986) «Друга стаття» (1949), у якій вона з феміністської точки зору (з точки зору дискримінації жіночого) аналізує особливості функціонування жіночого в культурі. Докладно зупиняючись на біології жіночої статі, С. де Бовуар водночас показує неспроможність патріархального переконання в неповноцінності жінок, яке визначається цією біологією [7, с. 50]. До сучасної феміністської філософії належать такі автори, як Люсі Ірігаре, Юлія Крістева, Елен Сікс, Джудіт Батлер, Розі Брай-Дотті, Елізабет Гросс та інші [2, с. 424-425].

Поштовх інтересу до становища жінки у світі дала Велика Французька Революція, яка проголосила гасло свободи, рівності та братерства всіх людей незалежно від їх походження, що активувало потяг жінки до рівноправ'я. Олімпія де Гуж вимагала надати жінкам громадянські та виборчі права та можливості обіймати посади. Відомі її слова: «якщо жінка достойна підняти на ешафот, то вона достойна вийти і до парламенту» [10].

Вивільнення, усвідомлення жінками свого паритетного становища на рівні з чоловіками розпочалося перш за все з феміністичного руху. В Короткому оксфордському словнику наводиться характеристика фемінізму як ідеологічної течії: «сутність феміністичного аналізу полягає в сумнівах щодо поділу на публічну і приватну сфери в політиці, внаслідок якого жінкам упродовж історії відмовляли в доступі до публічного політичного простору, а отже, й до представництва своїх інтересів» [6, с. 723].

Упродовж всього ХVІІІ століття жінки європейських країн брали активну участь в житті суспільства. Велика кількість жінок мала економічну незалежність, право вільно відвідувати публічні місця, організувати власні салони, що давало змогу втручатись в політику. У Франції

на початку Великої Французької Революції 1789 р. почав виходити перший журнал, присвячений боротьбі жінок за рівність, виникли жіночі революційні клуби, членкині яких брали участь в політичній боротьбі. Якщо початок емансипації жінок зараховують до ВФР, то поява терміну «*emancipation le la femme*» - до епохи липневої революції 1830 р. [3].

Явища модернізації суспільства у галузі статевого рівноправ'я суттєво актуалізують проблему дослідження політичного досвіду та ролі жінок у поступі українського суспільства, а особливо протягом переломних періодів становлення української державности, якими були революційні події 1917 року [11, с. 157]. На такій важливості наголошує і І. Фатхутдінова в контексті дослідження ролі української жінки в сім'ї та суспільстві, нею виокремлено декілька важливих історичних етапів, де можна прослідкувати участь жінок в соціально-політичних потрясіннях. Важливим для нашого дослідження є перший етап – період Першої світової війни, включаючи революцію 1917 року (1914-1920 рр.).

В цьому історичному періоді функціонувало багато організацій соціально-політичного характеру, заснованих жінками, серед них виокремлюють: «Харківське товариство взаємодопомоги жінок», «Київське товариство оборони жінок», де брали участь відомі політки ні С. Русова, Л. Старицька-Черняхівська, Л. Яновська, З. Мірна та інші. До основних завдань такої революційної боротьби з боку жінок вчені відносять: матеріальне забезпечення військових дій, усунення наслідків військових операцій, догляд за пораненими солдатами та офіцерами, забезпечення сім'ї [17, с. 57].

Проте головним досягненням жінок Російської імперії можна вважати здобуття виборчого права. Адже ще на початку ХХ ст. всі жінки Російської імперії нарівні з психічно хворими та неповнолітніми були позбавлені права брати участь у виборах. Події Першої світової війни та революційні зміни 1917 р. спричинили зрушення в царині політичних прав і свобод громадян вже колишньої Російської імперії. Одразу після лютневої революції розпочалася активна боротьба за запровадження в суспільстві демократичних прав та свобод, зокрема найактуальнішою проблемою, яка вимагала негайного вирішення, було питання про надання жінкам права голосу [11, с. 161]. Таким чином, залучення жіночого загалу до участі у виборах, як до місцевих органів управління, так і до загальнодержавних рівня, активна робота освічених та інтелігентних представниць жіночого кола у виборчих комісіях різного рівня сприяли усвідомленню ними своїх прав і можливостей впливати на перебіг подій у суспільстві, робили їх повноправними членами громади.

Український жіночий рух міжвоєнного періоду 1920-1930-х років на теренах Західної України (в межах тогочасної II Речі Посполитої) залишив чимало яскравих прикладів успішної суспільно-політичної активності українок. Жіноча активність в Україні на всіх етапах свого розвитку (від другої половини ХІХ століття) перебував під значним впливом

західноєвропейського руху, проте мав особливості, зумовлені специфічним бездержавним становищем української нації. Цей чинник був визначальним у формуванні міцного зв'язку поміж жіночим рухом і національно-визвольними зусиллями. Історична ретроспектива переконливо свідчить, що український жіночий рух був дієвим чинником соціальних трансформацій, динамічно розвиваючись, впливаючи на всі сфери українського буття, розбудовував потужну інфраструктуру, ставив перед собою суспільно значущі цілі й втілював їх на практиці. З початком нового, повоєнного етапу так званого «жіночого відродження» український жіночий рух увійшов у нову фазу розвитку, виявляючи зростаючу активність практично у всіх сферах суспільного життя – навіть тих, які колись вважалися традиційно чоловічими [16].

Важливе значення в розумінні ролі революційної участі жінок має 1927 р. – період заснування Українського Жіночого Союзу та період Центральної Ради. Як зазначає дослідниця Л. Смоляр – роль української жінки в цей період «це взірць духовної сили українського жіноцтва, його вартісності, його високої місії в українському суспільстві» [15, с. 11]. Софія Русова про цей період влучно висловила через формування дилеми – «...Мимоволі виникало питання, чи я мала право захоплюватися політичною діяльністю, коли вона мала неминуче привести до руйни родинного спокою. І життя моє постійно калічилося між цими двома обов'язками: родина, діти, чоловік – всіх їх я кохала; а з другого боку громада, рідний край. Нікому з жінок я не бажаю такого роздвоєння, бо з цього виходить і погана праця і страшенна драма серця» [14, с. 125].

Одночасно з активною фазою участі жінок в революційних подіях, зауважують загальну тенденцію та особливість це родинний її характер. Якщо чоловіки потрапляли до підпільних гуртків, навчаючись в університетах, працюючи в різноманітних закладах, то жінки не мали такої можливості. Жінки, які приходили до нелегальної діяльності, були сестрами чи дружинами революціонерів. В основному їх діяльність полягала в утриманні конспіративної квартири, зв'язку з іншими угрупованнями, друці листівок і нелегальних прокламацій [8, с. 83].

Перша та Друга світова війна стала основним чинником, що вплинув на зімну гендерних стереотипів на початку ХХ століття. Війна призвела до мобілізації чоловічого населення, війна спричинила збільшення смертності серед чоловіків, принесла економічну розруху, що неминуче втягувало жіноцтво в господарську діяльність.

На думку Т. Орлової, в радянській науці замученість жінок до революційних подій є достатньо перебільшеною, в акцентуванні тролі пролетаріатом в боротьбі за «диктатуру пролетаріату», особливо в працях Ж. Тимченко, Л. Домбровської, Г. Воробйової, Є. Конкіної [13, с. 138]. Комплексно підійти до проблеми спробувала О. Оніщенко, яка в своїх дослідженнях акцентує увагу на участі жінок в суспільно-політичних процесах загалом, і на революційних подіях зокрема. Із діа-

спори можемо за акцентувати увагу на працях І. Книш та М. Богачевської-Хом'як.

Демократизація всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства є неможливою без паритетного представництва жінок нарівні з чоловіками в структурах політичної влади, їх активної участі в процесах прийняття політичних рішень. ХХ ст. пережило переворот у статусі жінки. Жінки отримали громадянські й політичні права та можливості для самореалізації. Такі гендерні трансформації початку ХХ століття, періоду становлення Незалежності, на час Майдану та Революції Гідності, проходили через освіту, оволодіння професією, публічну сферу діяльності жіночих та громадських організацій, волонтерський рух.

У текстах українських газет та на українських екранах побільшало жінок. Причиною тому є напружений стан суспільства, пов'язаний із тримісячним протистоянням Майдану із режимом Януковича. І це не випадково, – жіночі обличчя не лише стають маркою революції, – вони також є миротворцями, жінкам більше довіряють. Гендерний моніторинг Інституту масової інформації, котрий почав проводитися з осені 2013 року, свідчить про зростання присутності жінок у новинах та статтях у друкованих ЗМІ та в інтернеті, починаючи з подій Євромайдану. У грудні такими жіночими обличчями були, як зазначає експерт ІМІ Олена Голуб, – ведуча Майдану Руслана Лижичко і журналістка Тетяна Чорновол, волонтерка з Донеччини Ліза Шапошник, дипломатки з Заходу Вікторія Нуланд і Кетрін Ештон, лідерки Німеччини і Литви Ангела Меркель і Даля Грибаускайте, котрі намагалися вплинути на українську владу. Представленість жінок як героїнь текстів та експертів у них у відсотковому відношенні виросла – так, у журналах в грудні в порівнянні до листопада згадуваність їх виросла вдвічі – до 32%, в газетах та в інтернеті до 40 і 26% відповідно [4].

На період Революції Гідності жіноча участь переважно проявлялася на рівні щоденної праці з забезпечення базових потреб Майдану, а тому була менш помітною та належно оціненою. Проте, без постійних самовідданих зусиль жінок боєздатність та життєздатність Майдану була б втраченою [1, с. 36].

Демократичний шлях розвитку суспільства передбачає, що в боротьбі за владу, вплив на неї беруть участь як чоловіки, так і жінки. Зростання впливу жінок у політичному просторі є на сьогодні об'єктивною реальністю, а беззаперечним явищем стала активна участь жінок як у владних процесах, так і в революційній діяльності.

Перспективою подальших досліджень є детальна політологічна розвідка конкретної участі жінок в революційних подіях на території України, їх політико-психологічні портрети та внесок в політичну революцію.

Література

1. Бровко А.Г. Спогади жінок як джерело вивчення Революції Гідності // Історичні студії суспільного прогресу. 2016. Вип. 4. С. 35-40. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscsp_2016_4_7.
2. Введение в гендерные исследования. Ч.1: Учебное пособие / Под ред. И.А. Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. 708 с.
3. Галушко О.В. Феміністична гра: українське суспільство та європейські цінності. Режим доступу: // <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/p06/galushko.pdf>.
4. Жіночі обличчя революції // Тиждень.ua. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Society/103589>.
5. Колодій А. Про феномен революції в контексті сучасності // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Випуск 5. С.133–143.
6. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; [за ред. І. Макліна, А. Макмілана].К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2005. 789 с.
7. Левченко К.Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: Монографія. Харків: Вид-во НУВС, 2001. 360 с.
8. Ніколаєнко О.О. Громадська діяльність польських жінок Одеси на початку ХХ ст. / О.О. Ніколаєнко // Чорноморський літопис. 2012. Вип. 6. С. 82-88. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2012_6_16.
9. Николин І. Соціально-політична активність: суть та концептуальні засади // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. 2002. Вип.4. С. 241–247.
10. Олимпия де Гуж. Декларация прав женщины и гражданки / Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne (1791). Режим доступу: http://read.newlibrary.ru/read/olimpija_de_guzh/deklaracija_prav_zhenshiny_i_grazhdanki.html.
11. Оніщенко О. Трансформація гендерних стереотипів у контексті революційних подій 1917 р. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Гендерні дослідження. 2015. Вип. 1. С. 157-169. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nznuoagend_2015_1_19.
12. Орлова Т.В. Жінки в революціях: українська історіографія ХХ – початку ХХІ ст. // Сторінки історії. 2009. Вип. 28. С. 111–120.
13. Орлова Т.В. Стан вивчення українського жіночого руху кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. у вітчизняній історіографії // Часопис української історії. 2009. Випуск 15. С. 136–141.
14. Русова С. Мемуари. Щоденник; редкол.: Олекса Біланюк, Любомир Винар; Ред. Микола Іщенко; Упоряд., вступ. ст. Володимир Сергійчук. К.: Поліграфкнига, 2004. 544 с.
15. Смоляр Л.О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Сторінки історії: Монографія. Одеса: Астропринт, 1998. 408 с.

-
16. Українські жінки в горнилі модернізації / За заг. ред. Оксани Кісь. Х.: КСД, 2017. 304 с.
17. Фатхутдінова І. Роль української жінки в сім'ї та суспільстві // Науковий вісник. Серія «Філософія». Харків: ХНПУ, 2015. Вип. 45. 62-84.
*Стаття надійшла до редакційної колегії 07.12.2018 р.
Рекомендовано до друку д. політ. н., професором Монолатієм І.С.,
д. політ. н., професором Гоном М.М. (м. Рівне)*

REVOLUTION AND STATUS OF WOMEN: GENDER AND POLITICAL ASPECTS

Yu. Kobets

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National Unaversity;
Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;
tel. +380978420018; e-mail: yu.myslyuk@gmail.com*

The twentieth century will be remembered as a time of the revolutions that had a consequence a radical transformation of social relations. There was also a so-called "Quiet revolution" or "revolution of women", which led to a significant number of their emancipation. The article deals with the change of gender stereotypes under the influence of revolutionary changes during the year of 1917, the period of formation the establishment of independence, during the events of the Maidan and the Revolution of Virtue.

The research document contains a political analysis of socio-political processes of participation and role of women that took place in Ukraine and in the world. The author emphasizes the features of the displaying problems depending on a particular ideological and political situation, political regime. It became possible with the help of a systematic and integrated approach to consideration of the problem to supplement the general picture of revolutionary events, to reveal the female component of these periods in all of it's diverse manifestations, to make a certain contribution to the field of gender research in political science.

The focus is on the struggle for women to equalize rights with men in the economic, political, cultural spheres of life, as well on their participation in general political processes.

Key words: *revolution, gender relations, social status, democracy.*